

79. A fémek általános jellemzése

Összeállította: Bárány Zsolt Béla

Csoportosítás a periódusos rendszerben elfoglalt hely alapján

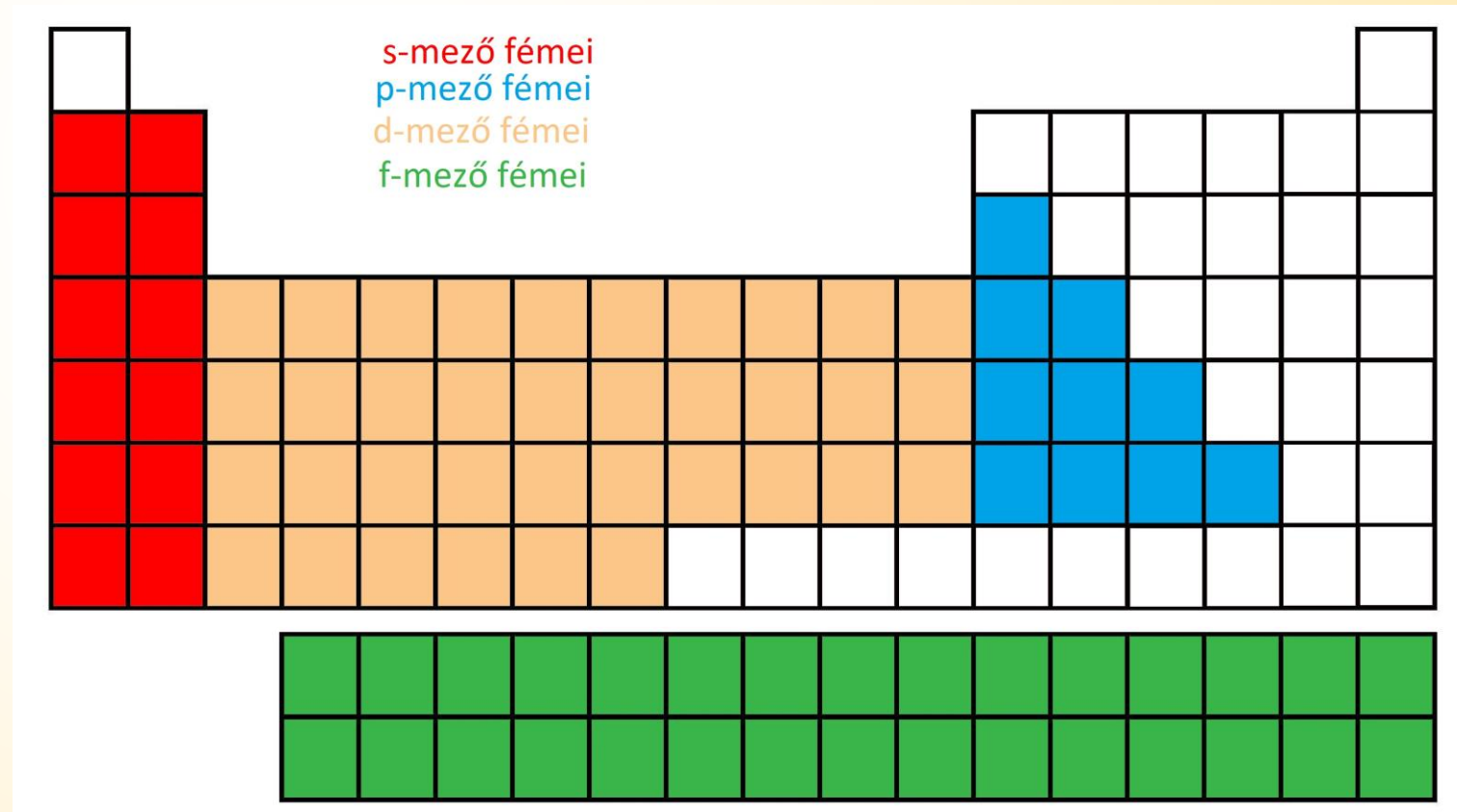
- ▶ a fématomok külső elektronhéja kevés elektront tartalmaz
- ▶ csoportosítás a periódusos rendszerben elfoglalt hely szerint:

A fémcsoport neve	Helyük a periódusos rendszerben		A vegyértékháj elektronszerkezete
alkálifémek	1. csoport	I. főcsoport	ns^1
alkáliföldfémek	2. csoport	II. főcsoport	ns^2
a rézcsoporthoz tartozó elemek	11. csoport	I. mellékcsoport	$ns^1 (n - 1)d^{10}$
a cinkcsoporthoz tartozó elemek	12. csoport	II. mellékcsoport	$ns^2 (n - 1)d^{10}$
földfémek	13. csoport	III. főcsoport	$ns^2 np^1$

Csoportosítás az elektronszerkezet alapján

➤ a vegyértékelektronok utolsó atompályája szerint:

- s-mező fémei
- p-mező fémei
- d-mező fémei
- f-mező fémei

Az elektronegativitás és az ionok képzése

- ▶ kis elektronegativitás (EN)
- ▶ kis ionizációs energia (E_i)
- ▶ könnyen alakulnak kationná
  - ▶ a d- és f-mezők fémionjai ritkán rendelkeznek nemesgáz-elektronszerkezettel
  - ▶ a d- és f-mezők fémionjai gyakran rendelkeznek párosítatlan elektronnal

A fémionok képződése

A fématom neve	A fématom vegyjele	A külső elektronok száma	A leadott elektronok száma	A képződött ion neve	A képződött ion képlete	A végbement folyamat
nátrium	Na	1	1	nátriumion	Na ⁺	Na – e ⁻ → Na ⁺
lítium	Li	1	1	lítiumion	Li ⁺	Li – e ⁻ → Li ⁺
magnézium	Mg	2	2	magnéziumion	Mg ²⁺	Mg – 2 e ⁻ → Mg ²⁺
alumínium	Al	3	3	alumíniumion	Al ³⁺	Al – 3 e ⁻ → Al ³⁺
kálium	K	1	1	káliumion	K ⁺	K – e ⁻ → K ⁺
kalcium	Ca	2	2	kalciumion	Ca ²⁺	Ca – 2 e ⁻ → Ca ²⁺
vas	Fe		2	vas(II)ion	Fe ²⁺	Fe – 2 e ⁻ → Fe ²⁺
vas	Fe		3	vas(III)ion	Fe ³⁺	Fe – 3 e ⁻ → Fe ³⁺
cink	Zn		2	cinkion	Zn ²⁺	Zn – 2 e ⁻ → Zn ²⁺
réz	Cu		2	réz(II)ion	Cu ²⁺	Cu – 2 e ⁻ → Cu ²⁺
ezüst	Ag		1	ezüst(I)ion	Ag ⁺	Ag – e ⁻ → Ag ⁺

Kötések

- ▶ a fématomok között fémes kötés
- ▶ a fémvegyületekben leggyakrabban ionkötés
- ▶ a fémvegyületekben ritkán kovalens kötés
  - ▶ csak a viszonylag nagy elektronegativitású fémek esetében

Fizikai tulajdonságok

- 25 °C hőmérsékleten és légköri nyomáson szilárd halmazállapotúak
  - kivéve a cseppfolyós higany
- szürke színűek
  - kivéve a vörös színű réz és a sárga színű arany
  - a szürke szín a delokalizált elektronrendszer következménye
- vezetik az elektromos áramot és a hőt
- egyesek mágnesezhetőek (például a vas)
- sűrűségük szerint csoportosíthatjuk:
  - az $5 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$ -nél kisebb sűrűségűek a könnyűfémek (pl. Al, Na, Li, Ca, Mg)
  - az $5 \frac{\text{g}}{\text{cm}^3}$ -nél nagyobb sűrűségűek a nehézfémek (pl. Fe, Hg, Pb, Ag, Au)

Kémiai tulajdonságok

- ▶ változó reakciókészségűek
- ▶ minden reakciójuk redoxireakció
- ▶ minden reakciójukban redukálószerként vesznek részt

Kémiai tulajdonságok

➤ égésük:

- lítium: $4 \text{ Li} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{ Li}_2\text{O}$ (lítium-oxid, fehér)
- nátrium: $2 \text{ Na} + \text{O}_2 \rightarrow \text{Na}_2\text{O}_2$ (nátrium-peroxid, fehér)
- kálium: $\text{K} + \text{O}_2 \rightarrow \text{KO}_2$ (kálium-szuperoxid, fehér)
- magnézium: $2 \text{ Mg} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{ MgO}$ (magnézium-oxid, fehér)
- kalcium: $2 \text{ Ca} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{ CaO}$ (kalcium-oxid, fehér)
- alumínium: $4 \text{ Al} + 3 \text{ O}_2 \rightarrow 2 \text{ Al}_2\text{O}_3$ (alumínium-oxid, fehér)
- vas: $4 \text{ Fe} + 3 \text{ O}_2 \rightarrow 2 \text{ Fe}_2\text{O}_3$ (vas(III)-oxid, vörösbarna)
- réz: $2 \text{ Cu} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{ CuO}$ (réz(II)-oxid, fekete)

Kémiai tulajdonságok

▶ reakció halogénelemekkel:

Kémiai tulajdonságok

- ▶ a fémek redukáló (jellemzősségi) sora

K Ca Na Mg Al Zn Fe Pb H₂ Cu Ag Au

a reakciókészség növekedésének iránya

- ▶ emiatt: $\text{Zn(s)} + 2 \text{Ag}^+(\text{aq}) \rightarrow \text{Zn}^{2+}(\text{aq}) + 2 \text{Ag(s)}$ lejátszódik
 $\text{Zn}^{2+}(\text{aq}) + \text{Ag(s)} \not\rightarrow$ nincs reakció

Kémiai tulajdonságok – reakciók

Reagens	K, Ca, Na	Mg	Al	Zn	Fe	Cu és Ag
sósav	H ₂ -gázt fejlesztenek					nem reagálnak
híg H ₂ SO ₄ -oldat	H ₂ -gázt fejlesztenek					nem reagálnak
tömény H ₂ SO ₄ -oldat	SO ₂ -gázt fejlesztenek		passziválódik (védőoxidréteg)	SO ₂ -gázt fejleszt	passziválódik (védőoxidréteg)	SO ₂ -gázt fejlesztenek
30 w%-os HNO ₃ -oldat	főként NO-gázt fejlesztenek					
tömény HNO ₃ -oldat	főleg NO ₂ -gázt fejlesztenek		passziválódik (védőoxidréteg)	főleg NO ₂ -gázt fejleszt	passziválódik (védőoxidréteg)	főleg NO ₂ -gázt fejlesztenek
víz	H ₂ -gázt fejlesztenek	forró vízből H ₂ -gázt fejleszt	a védőoxidréteg eltávolítása után H ₂ -gázt fejleszt	nem reagálnak		
NaOH-oldat	H ₂ -gázt fejlesztenek	nem reagál	oldódnak, H ₂ -gázt fejlesztenek		nem reagálnak	

A fémek korróziója

- a fémek felületén a külső környezet hatására kedvezőtlen kémiai változások (redoxireakciók) játszódnak le
- korrodálódó fémek: pl. vas (rozsdá), réz (patina)
- korrózióálló fémek: pl. arany, platina

Előállítás

- ▶ iparban ércekből redukcióval: $\text{érc} \rightarrow \text{fém-oxid} \rightarrow \text{fém}$
  - ▶ szenes redukcióval: pl. Fe
  - ▶ hidrogénes redukcióval: pl. W
  - ▶ termitreakcióval: pl. Cr
  - ▶ elektrolízissel: pl. Al

Felhasználás

- ▶ tisztán vagy ötvözet formájában szerkezeti anyagként
- ▶ ötvözetek:
  - ▶ szilárd oldat típusú ötvözet:
    - ▶ rácsközi ötvözet: pl. nátrium-amalgám (Na–Hg)
    - ▶ helyettesítési ötvözet: pl. sárgaréz (Cu–Zn)
    - ▶ keményebbek, ridegebbek az alkotó fémeknél, általában saválló, hőálló, nem korrodálódó anyagok
  - ▶ vegyület típusú ötvözet: pl. vas-karbid (Fe_3C)
  - ▶ eutektikus ötvözet: pl. forrasztóon
    - ▶ alacsony olvadáspontúak

Felhasznált források

- ▶ OH-KEM910TB/II. tankönyv: 79. *A fémek általános jellemzése* (Oktatási Hivatal, 2021, 142-145. oldal)
- ▶ saját ábrák